

Wstęp

Koloryt naszego świata wywodzi się ze stosunku do matki, a jego forma ze stosunku do ojca.

Antoni Kepiński

Problematyka dotycząca rodziny poruszana jest na gruncie wielu nauk społecznych, w tym zwłaszcza pedagogiki, psychologii, socjologii czy prawa. Opisywane i badane są tutaj różne wymiary i konteksty funkcjonowania rodziny polskiej odnoszone do czynników makro- i mikrospołecznych, które wyznaczają kształt współczesnej rodziny. Obydwie grupy czynników wzajemnie się przenikają – czynniki makrospołeczne, określane także jako globalne, związane są głównie z przemianami społeczno-politycznymi zachodzącymi we współczesnym świecie i determinują funkcjonowanie rodziny w wymiarze mikrospołecznym, wewnątrzrodzinnym. I chociaż każda rodzina tworzy swój niepowtarzalny świat, to jednak jak w soczewce skupiają się w niej czynniki o charakterze globalnym oraz lokalnym/regionalnym.

Zainteresowanie rodziną, pomimo zachodzących w niej wielorakich przemian, często kryzysu tej instytucji, jest współcześnie aktualne, ponieważ rodzina nadal stanowi podstawę danego społeczeństwa – jego rozwoju i trwania. Jest ponadto środowiskiem życia i wychowania młodych pokoleń – przyszłych członków społeczeństwa. Rodzina stanowi nadal ważną wartość w życiu człowieka: w wymiarze indywidualnym, a także społecznym.

Rodzina rozpatrywana jest na gruncie pedagogiki społecznej jako instytucja (formalne ustanowienie i funkcjonowanie według określonych norm społecznych w ramach danego systemu kontroli), grupa społeczna (podstawowa, pierwotna, naturalna, najważniejsza i niezastąpiona w życiu dziecka), środowisko wychowawcze (tworzą je oddziaływania zamierzone i niezamierzone prowadzące do rozwoju dziecka, zaspokajania jego wszystkich potrzeb rozwojowych), a także jako wspólnota (osób zespolonych ze sobą w sposób naturalny ze względu na wspólne cele, silną więź rodzinną, wzajemne uczucia miłości, wspólne dążenia). Często rodzina ujmowana jest – zwłaszcza

w badaniach empirycznych – jako system, który funkcjonuje prawidłowo, gdy wszystkie jego podsystemy (małżeński, rodzicielski, rodzeństwa) funkcjonują zgodnie, bez zaburzeń.

Współczesna rodzina stanowi złożony i wielowymiarowy przedmiot analizy, co wynika z przemian w redefinicji rodziny (chodzi tutaj o ujmowanie różnych form życia małżeńsko-rodzinnego), a także z przemian społeczno-kulturowych, które określają model, strukturę czy funkcjonowanie rodziny (realizacja ról rodzicielskich – macierzyńskich i ojcowskich). Rodzina stanowi środowisko wychowawcze, w którym odbywa się proces wychowania młodych pokoleń. Takie ujmowanie rodziny bliskie jest pedagogice społecznej, dla której środowisko (wychowawcze, społeczne, globalne, lokalne) stanowi jedno z podstawowych pojęć tej subdyscypliny. Zanim jednak omówione zostanie podejście do rodziny jako środowiska wychowawczego, należy wymienić inną, ważną kategorię analizy rodziny (w aspekcie teoretycznym i empirycznym), jaką jest rodzicielstwo, które na trwałe wpisane jest w funkcjonowanie rodziny. Rodzicielstwo należy wiązać z pełnieniem przez rodziców ról rodzicielskich (matki, ojca) wobec wychowujących się w rodzinie dzieci. Mogą być one pojmowane wielorako, co związane jest z przemianami społeczno-kulturowymi, jakie się ciągle dokonują i decydują o kształcie współczesnej rodziny i rodzicielstwa (bycia mamą, bycia tatą).

Rodzina jako środowisko wychowawcze, szerzej – opiekuńczo-wychowawcze, socjalizacyjne i edukacyjne, rozpatrywana jest szczegółowo w odniesieniu do wychowujących się w niej dzieci. W środowisku rodzinnym zachodzą oddziaływania zamierzone (celowe w aspekcie wychowawczym) oraz niezamierzone (spontaniczne) – zarówno jedne, jak i drugie tworzą całość oddziaływań wychowawczo-socjalizacyjnych występujących w rodzinie. Należy dodać, że rodzina stanowi dla dziecka/dzieci środowisko, w którym odbywa się proces wychowania naturalnego, w odróżnieniu od środowisk wychowania instytucjonalnego (szkoła, placówki wychowania pozaszkolnego). „Dziecko, uczestnicząc w codziennych, naturalnych sytuacjach życia rodzinnego, poznaje sposoby zaspokajania wielu potrzeb, rozwijania własnych zainteresowań”¹. Warto podkreślić z pedagogicznego punktu widzenia, że rodzina w sposób najpełniejszy odpowiada na potrzeby rozwojowe dziecka i jest w stanie dostarczyć niezbędnych stymulacji. W rodzinie odbywa się (powinien się odbywać) integralny rozwój osobowości dziecka, tj. ujmowania go jako jednostki psychofizycznej.

Środowisko wychowawcze rodziny, wynikające z ujmowania jej w kategorii rodzicielstwa, tworzą takie czynniki jak: atmosfera rodzinna, struktura

¹ J. Izdebska, *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*, Białystok 2000, s. 15.

rodziny, kultura środowiska rodzinnego, kultura pedagogiczna rodziców². Ocena tych czynników powinna być dla pedagogów podstawą oceny środowiska rodzinnego jako środowiska wychowawczego, które daje szansę na dobre funkcjonowanie wychowawcze rodziny bądź takiej szansy nie daje.

Powyższe zagadnienia analizowane są teoretycznie i tworzą trzy zasadnicze części książki.

Książkę otwiera część pierwsza pt. *Rodzina jako kategoria poznania naukowego na gruncie pedagogiki*. Omówiono w niej takie zagadnienia szczegółowe jak: określenie rodziny jako kategorii analiz pedagogicznych, przemiany modelu i funkcjonowania rodziny w kontekście zachodzących przemian społeczno-kulturowych, rodzina w przestrzeni życia człowieka/dziecka – teoria drogi, zagrożenia, a także specyfika badań rodziny / nad rodziną w pedagogice społecznej.

Druga z kolei część pt. *Rodzicielstwo w kontekście przemiany ról* zawiera analizę rodzicielstwa w różnych jego wymiarach i aspektach. Na początku wymienione i scharakteryzowane zostały rodzaje i atrybuty rodzicielstwa, natomiast w dalszej części rozważań omówiono zagadnienia, które dotyczą: rodzicielstwa jako procesu wspólnego rozwoju rodzica i dziecka, rodzicielstwa w kontekście przemiany ról oraz nowych trendów w realizacji wychowawczych aspektów rodzicielstwa.

W części trzeciej zatytułowanej *Odpowiedzialność rodzicielska i jej znaczenie w procesie wychowawczym dziecka* omówiono następujące zasadnicze zagadnienia: zaprezentowanie wybranych poglądów i analiz dotyczących odpowiedzialności w kategoriach poznawczych, przedstawienie odpowiedzialności rodzicielskiej w kategorii procesu połączonego z refleksją i rozumieniem znaczenia odpowiedzialności za i wobec dzieci w pełnym zagrożeniu świecie. Opracowanie kończy refleksja na temat możliwości szerszego odniesienia do omawianej problematyki, między innymi do wychowania ku odpowiedzialności i podkreślenia potrzeby społecznej odpowiedzialności państwa za rodzinę.

Całość kończy bibliografia przedmiotu oraz noty o Autorkach.

Autorki monografii adresują ją do szerokiego kręgu odbiorców, w tym studentów pedagogiki, psychologii, socjologii, pracy socjalnej oraz innych dyscyplin z obszaru nauk społecznych, a także nauk humanistycznych. Głównie jednak do familiologów – teoretycznie i empirycznie zorientowanych, którzy w swoich analizach i badaniach traktują rodzinę polikategorialnie i interdyscyplinarnie.

² J. Wilk, *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*, Lublin 2002, s. 69–110.